

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

4-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

D.R.Kapizova, I.I.Zokirov Mevali bog'lar koksidlari entomofaglarining sistematik tahlili (Sharqiy Farg'ona hududi misolida)	101
R.N.Mo'minova Qoradaryo havzasi yuksak suv o'simliklarining bioekologik xususiyatlari.....	106
S.D.Dadaev, D.A.Paluaniazova О фаунистических и экологических особенностях гельминтов мелкого рогатого скота Каракалпакстана	110
S.B.Orifov, F.R.Xolboyev Hind chumchug'i- <i>Passer indicus</i> ning O'zbekistonda ko'payish xususiyatlari va ahamiyati	116
N.K.Devonova, G.S.Mirzayeva, B.E.Soyibnazarov, Sh.E.Tursunboyeva Surxon davlat qo'riqxonasining tangachaqanotli hasharotlari (insecta: lepidoptera)	121
M.A.Axmadjonova Farg'ona vodiysida tarqalgan <i>Sitona</i> Germar, 1817 avlodi (Coleoptera: Curculionidae)ga mansub turlarning bioekologik xususiyatlari.....	127
V.A.Karimov, M.Nazarov Jadal texnologiyada arpa yetishtirish	133

GEOGRAFIYA

Y.I.Ahmadaliyev, X.A.Abduvaliyev Aholi zichligini aniqlashda yer sig'imi uslubidan foydalanish	142
I.O.Sulaymonov O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning ayrim jihatlarini	146
Q.S.Yarashev, A.I.Xayitbayev Xorazm viloyati voha landshaftlarining shakllanishi va rivojlanishi	150
I.Aripov, R.Mariya Sirdaryo viloyatida sho'rlangan hududlarni melioratsiyalashtirish samaradorligining iqtisodiy baholanishi	154
A.U.Usmonov, A.K.Ergashev Shahar aholi manzilgohlari shakllanishi va rivojlanishining nazariy asoslari (Vobkent tumani misolida)	161
O.N.Xakimov Kollektor geotizimlaridagi relyefning havzaviy strukturasi	166
O.N.Xakimov Yer yuzasini kartografik ideallashtirish va uning relyef strukturasi tadqiq qilishdagi o'rni.....	178

ILMIY AXBOROT

Y.E.Altiboyev Tarixiy manbalarda keltirilgan Qashqadaryo daryosi to'g'risidagi ma'lumotlar tahlili	190
A.A.Akramov Oliy ta'lim tizimida ekologik o'quvni modernizatsiyalashgan didaktik ta'minotini takomillashtirish modeli.....	195
M.J.Urinov Kambag'allikning sivilizatsion ko'chish dinamikasi va uning o'ziga xos xususiyatlariga falsafiy tavsif	199
B.F.Abdishukurov Markaziy Osiyodagi hududiy-chegaraviy muammolar (1924-yildan keyingi voqealar xususida).....	203
A.M.To'rayev Talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirish asosida kasbiy takomillashtirish	207
Sh.M.Kadirov Talabalarda tarixiy voqelikka nisbatan analogik xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishda pedagogik texnologiyalardan foydalanish	210

UO'K: 37.016

**TALABALARDA TADQIQOTCHILIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH ASOSIDA
KASBIY TAKOMILLASHTIRISH****ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ПОВЫШЕНИЕ НА ОСНОВЕ ФОРМИРОВАНИЯ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ****PROFESSIONAL IMPROVEMENT ON THE BASE OF FORMING RESEARCH COMPETENCE
IN STUDENTS****To'rayev Azamat Maqsudovich**
Mustaqil tadqiqotchi**Annotatsiya**

Ushbu maqolamizda bo'lg'usi kadrlarni kasbiy takomillashtirishda ilmiy-tadqiqotchilikga yo'naltirishning dolzarbligi, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi komponentlari va talabalarni ilmiy-tadqiqotchilikga yo'naltirishda Oliy ta'lim muassasalari vazifalari o'rganilgan, hamda tahlil qilingan.

Аннотация

В данной статье изучены и проанализированы актуальность направления будущих кадров на научные исследования, компоненты научно-исследовательской компетентности, а также задачи высших учебных заведений по направлению студентов к научным исследованиям.

Abstract

In this article, the relevance of directing future personnel to scientific research, the components of scientific research competence, and the tasks of higher education institutions in directing students to scientific research were studied and analyzed.

Kalit so'zlar: barqaror rivojlanish, ta'lim sifati, mehnat bozori, kasbiy kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, orientasiya, innovatsion faoliyat.

Ключевые слова: устойчивое развитие, качество образования, рынок труда, профессиональная компетентность, профессиональная подготовка, ориентация, инновационная деятельность.

Key words: sustainable development, quality of education, labor market, professional competence, professional training, orientation, innovative activity.

KIRISH

Bugungi barqaror taraqqiyot ko'p jihatdan kadrlar tayyorlash sifati bilan bevosita bog'liq bo'lib bormoqda. Dunyo mamlakatlarida kadrlar tayyorlash sifatiga berilayotgan e'tibor sohalarning izchil rivojlanishini ta'minlayapti Shu jihatdan mamlakatimizda keyingi yillarda oliy ta'lim tizimini rivojlantirish masalasiga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-oktyabrdagi "Ilm-fan va ilpedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi O'QRQ-576-sonli qarori, 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadr tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi RQ-289-sonli qarori, hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-maydagi 304-sonli "Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi va 2021-yil 27-avgustdagi "Ilmiy va innovatsion faoliyatni boshqarish tizimini tashkil etish to'g'risida"gi qarorlari ijrosini ta'minlash to'g'risida"gi qarorlari bunga misol bo'la oladi. "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizini 2030-yilgacha rivojlantirishni tasdiqlash to'g'risida"gi Pf-5847-sonli Prezident Farmoniga ko'ra oliy ta'lim mazmunini sifat jixatdan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladiga yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish masalasi bo'yicha strategik vazifalar belgilandi.[1]

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Oliy ta'lim tizimida innovatsion faoliyat natijalarini amaliyotga keng joriy etishni tijoratlashtirish, ilmiy-tadqiqot ishlariga iqtidorli yoshlarni jalb etish natijadorligi yetarli emas, ta'lim, fan va kompetensiyaga asoslangan yondashuvga o'tish, oliy kasbiy ta'lim ko'p bosqichli dasturlarni joriy etish talabalar ma'lumotni reproduktiv qabul qilishga tayyor bo'lganida a'nanaviy kognitiv ta'lim modelidan voz kechish imkoniyatini beradi. OTMda talabalarning kasbiy kompetensiyasini shakllantirish, professional tayyorgarlik jarayoni yo'nalishi qadriyatlar yo'nalishlari tizimi bilan birgalikda talabalarning tadqiqotchilik faoliyatiga tubdan yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda.[12] Talabalarning ilmiy ishlardagi ishtiroki ularning kelgusida o'z kasbiy muommalarni hal qila olishlarida muhim ahamiyatga ega. I.Gessen " Ilmiy ta'limning so'nggi maqsadi bu ilmiy tadqiqot usulini o'zlashtirilishi bo'lib, unda talabani mustaqil tadqiqot ishi orqaligi erishish mumkunligini ta'kidlaydi.[9] Kasbiy kompetensiya bu- kasbiy muommalarni muvaffaqiyatli hal qilishda zarur bo'ladigan bilim, ko'nikma va malaka hisoblanadi. Kasbiy kompetensiyalarga tadqiqot kompetensiyasi ham kiradi. Oliy ta'limda kadrlar tayyorlash jarayonini a'nanaviy yo'nalishlari tizimida kasbiy kompetensiyani shakllantirishda talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qat'iy yangi yondashuvlarni talab qiladi va bu o'z navbatida kasbiy muloqot instrumentiga aylanadi, bo'lajak mutaxassislikni o'rganish uchun motivatsiyani oshiradi. [10]Adabiyotlarni tahlil qilishimiz davomida "tadqiqot kompetensiyasi" umumiy o'ziga xos formulasi qanday degan savolga e'tibor qaratdik. N. Ya. Plotnikova ilmiy materiallarni baholash va tahlil qila olish bilan bog'liq ko'nikmalarni tadqiqotchilik kompetensiyasi sirasiga kiritadi.[11] D.V. Kachalovning ta'kidlashicha tadqiqot kompetensiyasi umumiy muommalarni hal qilishda aniq vazifalar asosida tadqiqot ishlarini sinovdan o'tkazish bilan bog'liq malaka.[7]

V.A. Konsantinov tadqiqot kompetensiyasini shaxsiyat sifati, sub'ektning bilimlar to'plami, tadqiqot faoliyati, qadriyatlar yo'nalishlari, talablari va funksiyalarini bajarishga tayyorligi sifatida izohlaydi.[8] Yu.V. Solayanikov kasbiy muommalarni hal qilishga hissa qo'shadigan shaxsiy xususiyatlar, tadqiqot vositalaridan foydalana olish qobiliyati sifatida ko'radi.[5] Savenkova tadqiqot kompetensiyasini o'ziga xos aqliy tizim va tegishli shaxsiy fazilatlar bilan kechadigan samarali subyektiv funksiyadir deydi. [4] Chernyayeva tadqiqot kompetensiyasini tadqiqot jarayonida shakllangan xulq-atvor modellari, bilim, ko'nikma, tajriba, qiymat yo'nalishlari sifatida ko'radi.[6] Kompetensiya deyilganda aniq bilim va malakalar majmui tushuniladi. L.A.Chernyayaeva tadqiqot kompetensiyasi murakkab tizim sifatida quyidagi tarkibiy qismlardan iboratligini ta'kidlaydi: nazariy, diagnostik, proyektiv-konstruktiv, operativ-protsessual, sharhlovchi- reflektiv, kommunikativ, tadqiqotga egalik qilish va hokazo. U talabalar tadqiqotchilik faoliyatida tajribani o'rnatish, tadqiqot mantig'i topa olmaslik kabi qiyinchiliklarga duch kelishini aytadi. L.A.Cernyayaeva mazkur muammolarning kelib chiqishiga talabalarda tadqiqot malakasining rivojlantirilmaganligi va shu sababli ular berilgan vazifani bajara olamayotganligini ta'kidlaydi. I.E.Idiatov talabalarda tadqiqotchilik kompetensiyasini shakllantirishda tadqiqot uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish, vositalarini ta'minlash, muammoli ta'lim asosida kelakakdagi kasbiy faoliyatiga yaqin turli vaziyatlardan foydalanish, tadqiqotning shakllanishi haqidagi gipotezani ilgari surish, ishchi guruhining tarkibini hisobga olgan holda harakat qilish yaxshi samara berishini ta'kidlaydi. I.E.Idiatov ilmiy-tadqiqot kompetensiyasining mohiyati va tuzilishini ochib beradi.[3] Shuningdek tadqiqotchi kompetensiya qiymatga yo'naltirilgan, proyektiv-ijodiy, sub'ektni o'zgartiruvchi va nazorat -tuzatishni o'z ichiga oladi deydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

E.F.Zeer tadqiqotning motivatsion, kognitiv, faollik, ijodiy, reflektiv tarkibiy qismlarini belgilaydi.[2] Bizning fikrimizcha talabalarni ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltirishda kognitiv motivatsiya, ya'ni, talabalarning yangi bilimga intilishlariga qiziqishini, rag'batini oshirish, shaxs sifatida o'z ichki imkoniyatlariga e'tibor qaratishida, o'z kasbiga qiziqishining ortishi asosida yuqori kasbiy motivatsiya shakllanadi. Natijada izlanishlarga qiziqishi ortib, kerakli materiallarni o'zlashtirishi asosida, natijalarni olishidan qoniqish hissi paydo bo'ladi. Demak ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatida motivatsion komponent -talabalarning o'quv jarayonida mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Tadqiqot kompetensiyasining kognitiv komponenti birinchi navbatda tadqiqot faoliyati uchun zarur bo'lgan nazariy bilimlarni farqlay olish, akademik va professional

ILMIY AXBOROT

muhitda tadqiqot usullarini qo'llay olish ko'nikmasidir. Mazkur jarayonda talabalar mantiqiy va ijodiy fikrlash borasida rivojlangan bo'lishi lozim.

Kognitiv komponentga asosan bilim, aql darajasi, tadqiqotlar mohiyatini bilish malakasi kiradi.

Tadqiqotchilik qobiliyatlariga quyidagilar kiradi:

- tadqiqotni amalga oshirishni to'g'ri raejalashtirish;
- orientatsiya qobiliyatlari (tadqiqot sohasining spetsifikatsiyasi);
- tadqiqot muammolarini tushunish, shakllantirish va maqsadni belgilash;
- izlanishlar davomida ma'lumotlarni to'plash, sharhlash va hokazo.

Refleksiv komponent – bu o'z faoliyati natijalarini tahlil qilish, natijalarini baholay olish ko'nikmasi. Talabalarining o'quv jarayonida amalga oshiradigan tadqiqotchilik faoliyati shakllari:

- kurs ishi loyihasi;
- bitiruv loyihaviy ishi;
- mustaqil ta'lim(loyiha, maqola va tezislar tayyorlash).

Bugungi ilm-fan, ishlab chiqarishga qo'yilayotgan zamonaviy talablar OTM oldiga talabalarni ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltirish ishlarini amalga oshirish chora-tadbirlarini ishlab chiqishi taqozo qiladi. Har bir oliy ta'lim muassasasining mazkur masalada tizimli strategik dasturlari maqsadli faoliyat ko'rsatishi lozim. Qobiliyatli talabalar professor-o'qituvchilar ustozligida ilmiy-tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirib borishi bo'lg'usi kadrlar sifatini yanada yaxshilaydi.

XULOSA

Oliy ta'lim ilmiy-tadqiqot markazi hisoblanar ekan, talabalar uchun jodiy fikrlash uchun sharoit yaratilishi, barcha pedagoglar sa'y-harakatlari talabalarni yangi ilmiy bilimlar ustida izlanishga qaratilishi, qobiliyatli yo'naltirishlari, yangi haqiqatlarni ochishga rag'batlantirilishi lozim. Zero, oliy ta'lim ta'lim va tadqiqotni birlashtiruvchi maskandir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. "O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirishni tasdiqlash to'g'risida"gi 08.10.2019.PF-5847-sonli Prezident Farmoni <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
2. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход [Электронный ресурс] // Образование и наука. 2004. №3 URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/modernizatsiyaprofessionalnogobrazovaniya-kompetentnostnyu-podhod> (дата обращения: 23.08.2019).
3. Идиятов, И. Э. Формирование исследовательской компетенции студентов в процессе проблемного обучения [Текст]: автореф. дис... канд. наук: 13.00.01/ И. Э. Идиятов-Казанский федеральный ун-т. Казань, 2016.-11с (25с).
4. Савенков, А. И. Психологические основы исследовательского подхода к обучению: Учебное пособие [Текст]/А.И.Савенков. –М.: «Ось-89», 2006.-480с.
5. В.Соляников- Российской гос.пед.университет имени А. И. Герцина. Санкт-Петербург, 2003.-С.20 .
6. Черняева, Л.А. Формирование исследовательской компетенции студентов педагогического колледжа [Текст]: автореф. дисс... канд. пед. наук. 13.00.08/ Л.А. Черняева; -Кузбасская гос.пед. академия.-Новокузнецк, 2011.-25с.
7. Качалов, Д.В. Формирование исследовательской компетенции магистрантов технического вуза/Д. В. Качалов//СИСП.-2015. –№ 2(46).-С.26-36.
8. Константинов, В.А. Методика формирования исследовательской компетенции студентов в условиях университетского ботанического сада [Текст] : автореф. дисс... канд. наук. 13.00.02./В.А. Константинов; -Астрахань, 2010.-22с.
9. Петрова С.Н. Научно-исследовательская деятельность студентов как фактор повышения качества подготовки специалистов// Молодой учёный .2011. № 10. Т.С. 173-175.
10. Pulatova D.A. Oliy ta'lim muassasasida talabalarni tadqiqotchilik faoliyatiga yo'nalganligi/ "Raqamli ta'limning zamonaviy tendensiyalari va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish yo'llari", Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi.- В. 76(76-81).
11. Плотникова, Н.И. Общеучебные компетенции в структуре дистанционного курса на английском языке [Текст]/ Н. И. Плотникова// Компетенции в образовании: опыт проектирования: Сб. науч. тр./ под ред. А.В. Чутурского.-М.: Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007.-86 с(327с)
12. Qorayev S.B., Tirkashev N.T. Kompetensiyaviy yondasghuvga asoslangan ta'limning asosiy jihatlari// Academic Research in Educational Sciences 2022. DOI: 10.24412/2181-1385-2022-1-1071-1078